

arkeologi

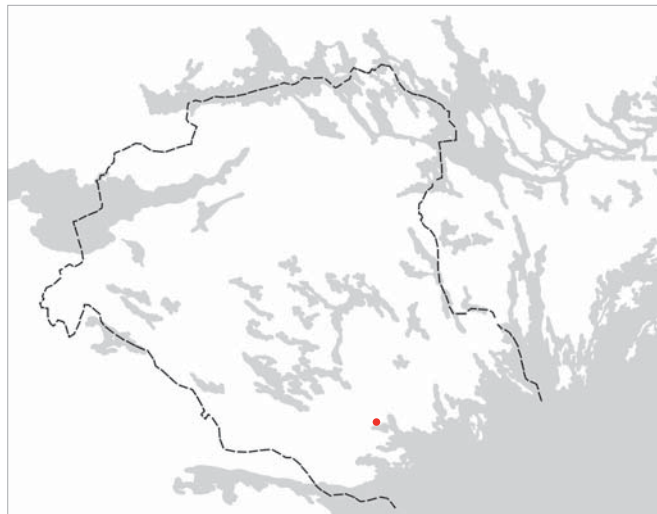
Arkeologisk utredning, etapp 1

Ostlänken

Delen Nyköpings resecentrum

Nyköpings stad & socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län

Ingeborg Svensson

En del av
Landstinget Sörmland

Arkeologiska meddelanden 2014:09

Arkeologisk utredning, etapp 1

Ostlänken

Delen Nyköpings resecentrum

Nyköpings stad & socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län

Ingeborg Svensson

Sammanfattning

Sörmlands museum har den 12 september år 2014 utfört en arkeologisk utredning, etapp 1. Utredningen utfördes med anledning av att Trafikverket fortsätter att planera för den nya järnvägen Ostlänken, vilken passerar Trosa och Nyköpings kommuner i Södermanlands län. Det här aktuella utredningsområdet sträcker sig mellan Nyköpingsån och fastigheten Borgmästarfjällen 1:1, i Nyköpings stad. I området ingår även detaljplanområdet för Resecentrum.

Inom utredningsområdet påträffades sammanlagt fem objekt i form av husgrunder från historisk tid, en kalkkälla och en färdväg. Den sistnämnda har bedömts som en övrig kulturhistorisk lämning medan de övriga har fått den antikvariska bedömningen uppgift om, vilket i det här sammanhanget använts för lämningar som noterats i det historiska kartmaterialet men som inte återfunnits vid inventeringen. Inga fornlämningar eller möjliga fornlämningar påträffades inom utredningsområdet.

Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.

Kart- och ritmaterial: Ingeborg Svensson

Omslagsbild: Södermanlands län. Utredningsområdets geografiska läge markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01672.

Sörmlands museum ISSN 1402-9650

SAU ISSN 1652-9448

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2014

© 2014 Sörmlands museum

Nyköping 2014

Beställningar kan göras hos:

Landstinget Sörmland

Kultur & utbildning Sörmland

SÖRMLANDS MUSEUM

Box 314, S-611 26 Nyköping

arkeologi@dll.se

Innehåll

Inledning 5

Syfte & Målsättning 5

Metod & Genomförande 5

Resultattabell 7

Naturmiljö 9

Kulturmiljö 9

Resultat 10

Referenser 10

Administrativa uppgifter 11

Bilagor 12

1. Objektsbeskrivningar

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Utredningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Inledning

Sörmlands museum har den 12 september år 2014 utfört en arkeologisk utredning, etapp 1. Utredningen utfördes med anledning av att Trafikverket fortsätter att planera för den nya järnvägen Ostlänken, vilken passerar Trosa och Nyköpings kommuner i Södermanlands län. Den planerade byggnationen kräver att ny mark tas i anspråk för banområde, arbetsområde, bebyggelse samt omläggningar av tillfartsvägar och trafikplatser m. m. Det här aktuella utredningsområdet sträcker sig mellan Nyköpingsån och fastigheten Borgmästarfjällen 1:1 i Nyköping. I området ingår även detaljplanområdet för Resecentrum (se figur 3 & 4). Sträckan är cirka 3,5 kilometer lång, mellan 40 och 200 meter bred och löper i anslutning till befintlig järnväg med tillhörande banområde, strax norr om de centrala delarna av Nyköping. Höjden över havet varierar mellan 5 och 15 meter och den omgivande miljön utgörs av stationsområdet med ingående bebyggelsemiljöer, stadsbebyggelse och stadsnära åkermark. Beslut i ärendet är fattat av Länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kap 11§ Kulturmiljölagen (1988:950, (1st dnr: 431-2832-2014). Ansvarig för kostnaden var Trafikverket.

Den arkeologiska utredningen har i enlighet med länsstyrelsens kravspecifikation genomförts i samverkan med Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU). Samarbetet innebar att SAU medverkade i upplägg, planering och uppföljning av utredningen, men inte i själva fältarbetet. Ansvarig för den arkeologiska utredningen etapp 1 var Ingeborg Svensson, som också har sammanställt föreliggande rapport. Fältarbetet genomfördes av Patrik Gustafsson och Lars Norberg. Samtliga är anställda som arkeologer på Sörmlands museum.

Syfte & Målsättning

Syftet med den arkeologiska utredningen var att klargöra om fornlämningar finns inom utredningsområdet. Då arkeologisk utredning etapp 1 inte omfattar några markgrepp (utredningsgrävning), ingår både fornlämningar och möjliga fornlämningar i redovisningen av resultatet. Resultatet av utredningen ska utgöra ett underlag för detaljplanering och länsstyrelsens vidare handläggning av ärendet. Resultatet ska också utgöra ett underlag för Trafikverkets fortsatta planering av järnvägen.

Metod & Genomförande

Inledningsvis utfördes en arkiv- och kartstudie. I det här sammanhanget har Informationssystemet om fornminnen (FMIS) tillsammans med den digitala

Fastighetskartan (GSD) använts som utgångspunkt. Därutöver har litteratur samt äldre bilder och handlingar eftersökts i Historiska museets digitala samlingar (www.historiska.se) och i Sörmlands museums arkiv och bibliotek.

Kartmaterialet har utgjorts av digitaliserade lantmäteriakter tillgängliga via Lantmäteriets digitala kartarkiv (www.historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html). Utgångspunkten för kartstudien har varit den äldre ekonomiska kartan från mitten av 1950-talet samt den häradsekonomiska kartan från sekelskiftet 1900. Ytterligare kartmaterial har utgjorts av Geometriska avfattningar från 1600- och 1700-talen och stadskartor från 1800-talet.

Genomgången av arkiv- och kartmaterial gjordes för att få en uppfattning om förutsättningarna för förhistorisk och historisk bebyggelse samt för att påvisa indikationer på fornlämningar i området. Därefter utfördes en inventering av det aktuella utredningsområdet. Inventeringen utfördes för att klargöra förekomster av fornlämningar och möjliga fornlämningar inom det av länsstyrelsen angivna utredningsområdet.

Samtliga påträffade fornlämningar, möjliga fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar mättes in digitalt med handburen GPS och beskrevs i text. Ett representativt urval av lämningar, ytor, objekt etc. fotodokumenterades med digitalkamera.

Figur 2. Befintlig järnväg väster om centralstationen. Bilden är tagen mot öster. Foto: Lars Norberg 2014, Sörmlands museum.

Figur 3. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 9H SV med utredningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Resultattabell

Objekt/RAÄ nr	Lämningstyp	Källa	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
1	Husgrund, historisk tid	Inventering RAK	Uppgift om	Ingen åtgärd
2	Husgrund, historisk tid	Inventering RAK	Uppgift om	Ingen åtgärd
3	Husgrund, historisk tid	Inventering RAK	Uppgift om	Ingen åtgärd
4	Brunn/kalkälla	Inventering RAK & LMS	Uppgift om	Ingen åtgärd
5	Färdväg	Inventering RAK	Övrig kulturhistorisk lämning	Ingen åtgärd

Förkortningar

LMS: Lantmäteristyrelsens arkiv (Lantmäteriets digitala arkiv)

RAK: Rikets allmänna kartverks kartarkiv (Lantmäteriets digitala arkiv)

Naturmiljö

Utredningsområdet följer dagens järnväg, vilken går i öst- västlig riktning genom de norra delarna av dagens stadsbebyggelse.

Den östra delen sträcker sig genom bebyggda kvarter, medan den västra delen av området löper genom åkermark vilken åt norr begränsas av ett skogsbeväxt höjdparti. Järnvägen följer höjdpartiet och går precis i gränsen mellan den flacka åkermarken och den bergsrygg som begränsar staden åt norr (se figur 4).

Där marken inte är utfylld (inom stationsområdet & delar av stadsbebyggelsen) utgörs jordarten inom utredningsområdet av lera (SGU).

Kulturmiljö

Den bebyggda miljön varierar och omfattar dels själva stationsområdet med byggnader knutna till järnvägen, dels industrimiljöer och bostadsbebyggelse. Därutöver kan Västra (gamla) kyrkogården och Folkungavallen omnämnas. För en mer ingående beskrivning av bebyggelsemiljön, hänvisas till den kulturmiljöanalys som genomfördes i samband med järnvägsutredningen (Ostlänken järnvägsutredning-kulturmiljöanalys 2006).

Dagens järnvägssträckning byggdes under 1910-talet och stationshuset byggdes i ett tidigare obebyggt område. Miljön inkorporerades i stadsbebyggelsen i samband med den stadsplan som fastställdes år 1923. Stadsplanen anpassades då till järnvägen och stadens

nya huvudstation. Stationshuset var helt färdigställt år 1915 och i stationsmiljön ingick även byggnader såsom godsmagasin, förrådshus och lokomotorstall (Forssblad & Wockatz 2012).

Inom utredningsområdet finns inga sedan tidigare registrerade fornlämningar och/eller övriga kulturhistoriska lämningar. Dagens fornlämningsmiljöer är till största delen belägna inom det höjdparti som ligger strax norr om utredningsområdet och järnvägen. Här varierar höjderna över havet mellan 20 och 50 meter, vilket innebär att landhöjningen frilade de högsta delarna av området mellan 5000 och 4000 f. Kr.

Spår efter aktiviteter som kan knytas till den här tidsperioden har påträffats i form av kvartsavslag, keramikfragment och skärvig sten (Nyköping 654, 692 & 705) och en tunnackig flintyxa (Nyköping 400:1). Andra fornlämningar utgörs av hållristningar i form av skålgropar (Nyköping 406:1) samt en boplats, vilken utifrån den omgivande kontexten antas ha koppling till hållristningarna i området (Nyköping 686).

Merparten av de lämningar som finns i anslutning till det aktuella utredningsområdet är dock av betydligt senare datum och omfattar till största delen spår efter malmbrytning. Här finns ett stort antal gruvområden registrerade (tex. Nyköping 285:1, 293:1, 420:1, & 550:1), vilka innehåller skilda lämningstyper såsom husgrunder, gruvhål, skärpningar, och gråbergsvarp.

Ytterligare lämningar utgörs av stenbrott, grustäkter, stenmurar, och husgrunder efter tidigare torpbebyggelse. Till torpen kan även ett antal odlingslämningar såsom röjningsrösen och fossil åkermark knytas. Slutligen kan omnämnas att det även finns rester efter

Figur 5. Folkungavallen är en idrottsplats från tidigt 1900-tal med flera arkitekturhistoriskt intressanta byggnader i nationalromantisk anda. Järnvägen går kant i kant med idrottsplatsens södra långsida. Foto: Lars Norberg 2014, Sörmlands museum.

militära övningar i närområdet, bland annat i form av skyttevärn.

Resultat

Inom utredningsområdet påträffades sammanlagt fem objekt i form av husgrunder från historisk tid (objekt 1-3), en brunn/kallkälla (objekt 4) och en färdväg (objekt 5). Den sistnämnda har bedömts som *en övrig kulturhistorisk lämning* medan de övriga har fått den antikvariska bedömningen *uppgift om*, vilket i det här sammanhanget använts för lämningar som noterats i det historiska kartmaterialet men som inte återfunnits vid inventeringen.

Samtliga objekt ligger i ett mindre skogsområde som är beläget mellan de två järnvägsspåren, strax väster om E4:an och norr om Hemgården (se figur 4). Området är kraftigt påverkat av aktiviteter i modern tid. På den äldre ekonomiska kartan (RAK id J133-9H3d60, år 1958) syns här tre stycken ekonomibygnader, varav två ligger strax intill varandra, omgivna av trädgårdsmark (**objekt 1 & 2**), och en, till storleken betydligt större, ligger lite längre västerut (**objekt 3**). Vid inventeringen kunde inga spår efter någon av byggnaderna iakttas, däremot syntes rester efter trädgårdarna på platsen för objekt 1 & 2 samt betongfundament och uppstickande järnrör vid objekt 3. På samma karta syns också en väg som sträcker sig mellan de två bebyggda platserna. Vägen finns kvar i form av en cirka 180 meter lång, cirka 5 meter bred och 0,30 meter hög grusad vägbank (**objekt 5**). Vägbanken omges av en björkallé och längs med vägsträckningen finns enstaka lyktstolpar. Öster om ovan nämnda objekt har det

tidigare funnits en källa (**objekt 4**), vilken finns utmarkerad på en geografisk avfattning över Nyköpings stad från år 1677 (LMS Akt C13-22:3). I kartmaterialet från sekelskiftet 1900 syns istället en våtmark på platsen. Vid inventeringen kunde inga spår efter någon brunn/kallkälla eller våtmark konstateras. Området är beläget mellan tre järnvägsspår (bangård) och är idag utplanat och utfyllt med grus och stenkross (se figur 6).

Inga fornlämningar eller möjliga fornlämningar påträffades inom utredningsområdet. Orsaken till det kan bland annat ses i de topografiska omständigheterna, ett flackt landskap beläget mellan 5 och 15 meter över havet utan någon egentlig topografisk variation. Med det följer att stora delar av området inte blev tillgängligt förrän relativt sent under förhistorien. Det finns inte heller något i den omgivande fornlämningsmiljön eller i det äldre historiska kartmaterialet som talar för att det inom området funnits förhistoriska boplatser eller medeltida bebyggelse. Under historisk tid har marken utgjort odlingslotter och kålgårdar för stadsborna i Nyköping. Därutöver är miljön kraftigt påverkad av den exploatering som skett i området under modern tid, alltsedan järnvägen byggdes på 1910-talet (se Kulturmiljö).

Referenser

Digitala fastighetskartan (GSD). Geografiska Sverigedata. Fastighetskartan med höjdkurvor, Södermanlands län. Lantmäteriet, Gävle.

FMIS. Informationssystemet om fornminnen, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Riksantik-

Figur 6. Bilden visar platsen för en tidigare kallkälla, objekt 5. Fotot är taget från väst.
Foto: Lars Norberg 2014, Sörmlands museum.

varieämbetet. Datauttag 2014-10-18. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Forsblad Dag & Eva Wockatz. 2012. *Nyköpings stationsområde*. Del av kv Väster 1:2 m fl, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Byggnadsminnesutredning. *Sörmlands museum, Byggnadsvård, Rapport 2012:10*.

Gröna kartan. Topografiska kartan, Eskilstuna 10H NO. Skala 1:50 000. Lantmäteriverket, Gävle 1991.

LMS. *Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)* (www.lantmateriet.se/)

Ostlänken järnvägsutredning - kulturmiljöanalys. Underlagsrapport för miljökonsekvensbeskrivning. Delsträcka: 1 Järna-Skavsta/Nyköping 2 Skavsta/Nyköping-Åby. 2006. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV-Mitt.

RAK. *Rikets allmänna kartverks kartarkiv* (www.lantmateriet.se/)

SGU. *Sveriges geologiska undersökningar. Jordartskartan: Nyköping SV. Serie Ae nr 11*. Stockholm 1972.

Arkiv

Lantmateriet, Historiska kartor, Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS) (www.lantmateriet.se/)

Akt C13-22:3. Geografisk avfattning, Nyköpings stad, Södermanlands län. Av stadens västra delar mm. Upprättad av Anders Andersson år 1677.

Lantmateriet, Historiska kartor, Rikets allmänna kartverks kartarkiv (RAK) (www.lantmateriet.se/)

Ekonomiska kartan Nyköping, Södermanlands län, 1958. RAK id: J133-9h3d60.

Häradsekonomiska kartan Nyköping, år 1897-1901, Södermanlands län. RAK id: J112-56-5

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie:

Arkeologiska meddelanden 2014:09

Södermanlands museums dnr: KN-SLM14-108

Länsstyrelsens dnr: 431-2832-2014

Tid för undersökningen: 12 september år 2014

Personal: Patrik Gustafsson & Lars Norberg

Belägenhet: Nyköping 9H3d, Ekonomisk karta över Sverige. Upprättad av Rikets allmänna kartverk. Skala 1: 10 000.

N (x) 6514875,234 E (y) 612527,021 (V)

N (x) 6514828,491 E (y) 615931,162 (Ö)

Koordinatsystem: SWEREF 99TM

Höjdsystem: RH 2000

Utredningsområde: Längden uppgick till cirka 3,5 kilometer och bredden varierade mellan 40 och 200 meter.

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums arkiv.

Bilagor

1. Objektsbeskrivningar

Objekt 1. Husgrund, historisk tid

Objektet är beläget väster centralstationen och E4:an, strax norr om Hemgården och Garagebyn (se figur 4). På den äldre Ekonomiska kartan (RAK id J133-9H3d60, år 1958) finns två byggnader utmarkerade med intilliggande trädgårdsmark. Vid inventeringen kunde inga spår efter byggnaderna konstateras. Däremot syntes spår efter trädgården. Ej fornlämning. Ingen åtgärd.

Objekt 2. Husgrund, historisk tid

Objektet är beläget strax väster om objekt 1. På den äldre Ekonomiska kartan (RAK id J133-9H3d60, år 1958) finns två byggnader utmarkerade med intilliggande trädgårdsmark. Vid inventeringen kunde inga spår efter byggnaderna konstateras. Däremot syntes spår efter trädgården. Ej fornlämning. Ingen åtgärd.

Objekt 3. Husgrund, historisk tid

Objektet är beläget knappt 200 meter västnordväst om objekt 1 & 2. På den äldre Ekonomiska kartan (RAK id J133-9H3d60, år 1958) finns en byggnad utmarkerad på platsen. Vid inventeringen kunde inga spår efter byggnaden konstateras. Däremot syntes betongfundament samt uppstickande järnrör på platsen. Området är starkt påverkat av aktiviteter i modern tid. Ej fornlämning. Ingen åtgärd.

Objekt 4. Brunn/Kalkälla

Objektet är beläget cirka 150 meter östnordöst om objekt 1 & 2. På en geografisk avfattning över Nyköpings stad (LMS Akt C13-22:3, år 1677) finns en källa utmarkerad på platsen. På den Häradsekonomiska kartan (RAK id J112-56-5, år 1897-1901) syns en våtmark utmarkerad på samma plats. Vid inventeringen kunde inga spår efter någon brunn/kalkälla och/eller våtmark konstateras på platsen. Området är beläget mellan tre järnvägsspår (bangård) och är idag utplanat och utfyllt med grus och stenkross. Ej fornlämning. Ingen åtgärd.

Objekt 5. Färdväg.

Objektet sträcker sig mellan objekt 1 & 2 och objekt 3. Lämningen utgörs av en ca 180 m lång, ca 5 m bred och ca 0,3 m hög grusad vägbank. Längs med vägen står enstaka lyktstolpar samt en björkallé. Vägen finns utmarkerad på den äldre Ekonomiska kartan (RAK id J133-9H3d60, år 1958). Ej fornlämning. Ingen åtgärd.